

Kat, Kade

door Dr. JAN LINDEMANS.

In onze verzameling *Brabantsche Plaatsnamen* (1) verklaarden we het woordje *kat*, in Katteput en Kattestraat (Assche, n^{rs} 258 en 259), als « aarden beschutting », — in *Toponymie van Opwijk* (2) preciseerden we : *kat* = « aarden opworp ».

Sedert dien verscheen in het *Isidoor Teirlinck Album* (1931) een goed gedocumenteerde studie van wijlen archivaris G. DES MAREZ (3) waarin, aan de hand van plaatsen uit verschillende steden afkomstig, *katte* in verband gebracht wordt met middeleeuwsche vestingswerken.

Op 't einde van verleden jaar publiceerde Dr. D. VAN COPPENOLLE, in de *Verzamelde Opstellen* gewijd aan Limburgsche geschiedenis, eene studie, *De Kattestraten*, waarin een gansch andere theorie vooruitgezet wordt : « *kat* zou oorspronkelijk *vee* beteekenen en een volksetymologische vervorming of verkorting zijn van het woord *cateel*, dat in de Middeleeuwen in bepaalde gevallen nog gebruikt werd, doch langzamerhand zijn oorspronkelijke beteekenis verloren heeft om ten slotte nog alléén *roerend goed* —

(1) *Toponymica*, II, 1 (Vla. Top. Ver. Leuven), overgedrukt uit *Eigen Schoon* en *De Brabander*, XII (1930).

(2) *Nom. Geog. Fland.*, Monogr., I, 1930.

(3) *De Catte en de Verloren Cost*, bl. 143-155.

meubels — en eindelijk kleederen en juweelen aan te duiden » (bl. 17). De vondst is niet van V. C. ; hij is hier maar de philoloog die, met een groote uitstalling van eruditie, een taalkundige inkleeding geeft aan een theorie die door archivaris PRIMS vooruitgezet werd, eerst in het *Antwerpsch Straatnamenboek* (1926), en later, sterk bevestigend, in zijn *Geschiedenis van Antwerpen*, I, — en op niet minder stelligen toon bijgetreden werd door archivaris J. LYNÀ (*Aperçu historique sur les origines urbaines*, bl. 50) : « Cattedstraat n'a aucun rapport avec l'instrument de guerre (cat), ni avec les chats. *Catte* est apparemment la forme abrégée de cateel, cattel — troupeau. »

Wij voelen ons dus verplicht ons eigen standpunt uitvoeriger te rechtvaardigen.

De theorie *catte* = cateel, vee, komt zoo onwaarschijnlijk voor, aan geschoolde lexicografen althans, dat men de moeite om ze te weerleggen als verloren tijd zou gaan beschouwen, ware 't niet dat zij door twee onzer meest gezaghebbende historici gepatroneerd werd. De etymologie van *kateel*, *katijl*, Eng. *cattle*, Ofra. *catel*, Nfra. *cheptel*, teruggaand tot Mlat. *capitale*, is voldoende bekend. Het is een rechtsterm, geen woord uit de volkstaal, en niets wettigt daarbij een hypothetische « vervorming of verkorting » door volksetymologie tot *cat*, « vee », zooals Dr. V. C. zou willen. Dat vee als « cateel » kon beschouwd worden, zooals ook Eng. *cattle* en Fransch *cheptel vif*, doet niets ter zake. Laten die ijverige archiefpluizers ons eerst een tekst voorleggen waarin *catte* duidelijk met de beteekenis « vee » voorkomt ; laat Dr. V. C. ons maar één « kattemarkt » in een Vlaamsche stad aanwijzen, waar er zooveel vee- en beestenmarkten zijn, of een « kattestal », dan zou er stof zijn om aan de hypothese een verder onderzoek te wijden. Waar *kat* in tientallen toponiemen, over

't heele taalgebied verspreid, te vinden is, zou dat toch moeten mogelijk zijn! Intusschen heeft niemand het recht een beteekenis te improviseeren om een theorie te dienen. Wij achten het dan ook overbodig verder stil te blijven bij het wanhopig taalkundig rommelzoo van Dr. V. C. (1).

Op heel wat ernstigeren grond staan we bij Prof. DES MAREZ. Wat hij ons levert is de vrucht, zooals schr. zelf zegt, « van jarenlange opzoekingen en talrijke aanteeke-ningen ». Vele archivarissen werden door hem geraadpleegd. De belangstelling voor het woord *kat* blijkt steeds levendig geweest te zijn bij onze archivarissen.

D. M. gaat uit van de bekende beteekenis van een Mnl. *catte*, belegeringswerktuig. KILIAAN kende twee werktuigen van dien naam, en VERDAM en VERWEYS nemen eenvoudig de twee omschrijvingen uit Kil. over: 1° « schutdak, — beweegbaar schutdak waarop de blijde staat » (« vinea, pluteus, propugnaculum eminens »), en 2° « werktuig om steenen te slingeren » (« et genus tormenti quo saxa iaculati sunt majores »). Dit *catte* werd blijikbaar overgenomen uit het Fransch.

(1) Wil men een staal van de taalkundige praestatie van Dr. VAN COPPENOLLE? Hier dan zijn besluit (bl. 32): « Bovenstaande zal wel voldoende bewezen hebben, dat in veel gevallen de « katten » tot het vee behooren, zoowel hoorn- als paardenvee, uit den stam « kat — kudde, caput — capitale — cateel », eenerzijds en anderzijds behooren tot modder en drek uit het grondwoord *quaet*. Beide familiën krijgen ongeveer dezelfde hoofdvormen:

I. Kudde, cateel

Kutt, kit, ket; cattel, cater, kat, kaat

Ketel, keutel, keuter

Kate, kot, keet = afdak, schutdak, hut, herberg

Keuter, kotter, kossaert = klein boerken.

II. Quaet = 1° drek; 2° drekkige modder

Kaet, koot, kat, kot

Ketel, keutel = drek, uitwerpsels

Keet, kot = lage, moerassige grond. »

Zooals men zien kan volgt schrijver de bekende Alopex... Fuchs-methode.

In de eerste beteekenis, komt het van Ofra. *chat*, *chatel* = machine de guerre (LA GURNE DE SAINTE-PALAYE, *Dict. de l'Anc. Langue française*, 1897). Schr. voegt er bij : « Joinville en parle (chat, chatel) », en bepaalt het als volgt : « Galerie couverte, pour cheminer à l'abri ». Bij GODEFROY (*Dict. de l'Anc. Langue franç.*, 1898) vinden we de vormen : *cas*, *cat*, *chas*, *chat*. DUCANGE (II, 247) geeft : Mlat. *catus*, *cattus*, *qatus*, *gattus*, met een gelijkaardige omschrijving, zoodat omtrent de beteekenis geen twijfel kan ontstaan. Wij hebben hier waarschijnlijk te doen met een overdrachtelijke beteekenis van den huisdiernaam *kat* (*cattus*, *chat*) : een aanvalsgetuig dat omzichtig en verraderlijk vooruitkruipt als een kat. Diernamen voor oorlogsgetuig zijn er nog : ram, beer, zeug, paard, enz.

Het is zonder twijfel dit stormtuig welk bedoeld is in volgende tekst aangehaald door DES MAREZ : « Item, van coste ende stoffen die ghedaen was ende gheleit omme de *catte* te makene voor Doornicke, 318 lb. etc. » (1340, Rekening Beleg van Doornik door de Gentenaars onder Artevelde).

In de tweede beteekenis (slingergetuig) gissen we dat het een verkorting is van Fr. *catapulte*. We moeten hier trouwens alleen op het zeggen van KILIAAN voortgaan. Er is geen tekst, meenen we, waarin *catte* met die beteekenis voorkomt.

Doch daar is de moeilijkheid niet. D. M. moet wel dadelijk ondervonden hebben dat al die *katte*-plaatsnamen golden voor vaste verdedigingsmiddelen en niet in verband konden gebracht worden met verplaatsbaar oorlogsgetuig, dat trouwens alleen maar vervaardigd werd bij een belegering en zulke afmetingen had dat het nergens op te bergen was en ter plaatse in den steek moest gelaten worden. Hij zegt dan ook dadelijk, na het citaat uit *Mnl. Wdb.* : « Men had er kunnen bijvoegen dat de *catte* ook een ver-

momde schuilplaats was, van waar men den vijand ongezien kon gade slaan. » Maar hij knoopt daar onmiddellijk de teksten uit DUCANGE aan vast, om dan weer terecht te komen op het begrip « *cavalier* », zoodat het den schijn heeft alsof de geleerde archivaris er ook wel een beetje in verloren loopt.

Het begrip aangeduid door het Fr. *cavalier*, en in het Ndl. ook door *kat*, wordt ómschreven door LITTRÉ als volgt: « Terme de fortification. Amas de terre, dont le sommet compose une plate-forme, sur laquelle on dresse les canons pour nettoyer la campagne ou détruire quelque ouvrage de l'ennemi »; en verder: « Terme des ponts et chaussées. Dépôt de terre formé aux abords d'une route, d'un canal ou d'un ouvrage quelconque ». KUYPERS (*Wdb.*), i. v. *cavalier* 4°, vertaalt ongeveer LITTRÉ: « Kat, een verhoogd gedeelte van den hoofdwal, dat hoofdzakelijk dient om van enkele punten een ruim uitzicht en eene werking op grooten afstand in den omtrek te bekomen. » VAN DALE, i. v. *kat* bepaalt het als volgt: « (mil.) een hoog opgeworpen werk op de bolwerken of op de courtines eener vesting ».

Wij staan hier dus veraf van de begrippen « stormkat » (Fr. *chat*) en « slingerkat » (Fr. *catapulte*). Alhoewel *chat*, *catapulte* en *cavalier* alle drie in de oude militaire taal thuishooren en in het Ndl. met *kat* vertaald worden, is het noodig ze zorgvuldig uiteen te houden. Al de verwarring ontstaan rondom dit woord komt juist uit het gemis aan onderscheiding.

Voor de toponymie kan alleen in aanmerking komen *kat* = *cavalier*, doch niet alleen in den engen zin « aarden opworp bij vestingwerken » uit de militaire taal, maar in de ruimere oorspronkelijke beteekenis uit de volkstaal « aarden opworp geschoord door een paal- en vlechtwerk, rijsbarm ».

Prof. DES MAREZ brengt ons twee teksten uit de XVIe eeuw waarin *katte* zelfstandig voorkomt, zoodat we kunnen besluiten dat het woord toen nog — zooniet mondgemeen alom (KILIAAN kent het niet) — dan toch nog gangbaar was in sommige streken.

De eene zegt ons niet veel. Het is een post uit een Gent-sche stadsrekening van 1581-1582: « het weerck van de *catte* op d'Heuverpoorte » (1). De tweede is des te kostbaarder. Wij danken dien aan den speurzijn van wijlen archivaris FRANKIGNOULLE. Het is een resolutie van het stadsbestuur van Diest, besluitend tot het bouwen van een *catte* bij de Allerheiligenpoort en aanduidend hoe men daarbij zal te werk gaan:

« Op heden XI augusti anno XV° & XLII, soe is overdragen bij mijnen heeren drossaert, borgemeesteren, scepenen & raedt der stadt van Diest, dat men zal maken een *Catte* alder naest der Alderheyiligen poirte op die zijde nae Kakenborch in den hoeck tusschen de voirs. poirte ende het ure huysken. » Het is blijkbaar een aanzienlijk aardwerk, waarbij men de aarde zoo dichtbij mogelijk moet trachten te vinden om vervoerkosten te sparen: « Item, om de *catte* te hoogen zal men moeten den moet werven van Mathijs Leeus om te hebben de erde van zijnen wijngaert, gemerckt men gheen naerder erde gecrijgen en soude connen. » Het onderste gedeelte van den opworp wordt bevestigd met houten palen, voorzien van een vlechtwerk van rijshout tegen het inszakken van den grond, juist zooals men dijken beschermt om het inslaan van 't water te keeren. « Item, dat men die yerste stegie van der hulten *catte* op cakenborch vullen zal met rijseren ende erde tegen d'affschieten. » Er is dus een houten *katte*

(1) Voor 't eerst medegedeeld door A. VAN WERVEKE in *La Flandre libérale* van 26 Juni 1925.

(« hulten catte ») die bestaat uit minstens twee « stagien ». De onderste alleen wordt doorvlochten van rijswerk en aangevuld met aarde. In de tweede « stagie » zullen nog alleen palen voorhanden zijn om de aardmássa te vestigen. De katte wordt dan verder nog opgehoogd met aarde (« om die catte te hoogen », zie boven). Een katte is een verschansing aan de binnenzijde. De « buyten veste », de buitenste omwalling, bestaat uit een gracht: « Item dat men de buyten vesten aen de Alderheyiligen poirte opte zijde nae Cakenborch uuyt leggen ende met bancken uuyt worpen zal, zoe diepe als tselve mogelijk zal zijn, ende die erde met eene crane uuyt winden zal. »

Tot daar de beschrijving van de katte in den Dietschen vestingsgordel, zooals die moest aangelegd worden in 1542. Het beeld dat wij er van krijgen is tamelijk duidelijk en beantwoordt aan wat thans genoemd wordt een *rijlsbarm* of *rijlsdam*, ook *plasberm* (m. bep. een berm van rijshout op de kwelders, om de landaanwinning te bevorderen). Het geraamte van zulk werk bestond uit palen die in den grond gehijd werden (vgl. de « hulten catte » van daareven), waartusschen dan het vlechtwerk van rijshout liep, het geheel aangedamd en op de noodige hoogte aangevuld met aarde.

Het spreekt vanzelf dat zulke katten niet alleen dienden bij de omheining, ter beschutting, van bewoonde plaatsen, maar dat zij ook hun toepassing vonden in den dijkbouw, vooral bij de z. g. zomerdijken, die den inslag van het vloeiende water te keeren hadden, bij kaaien en losplaatsen en, niet het minst, bij 't afdammen van kunstmatige vijvers, zoo talrijk bij onze watermolens.

De toponiemen aangehaald bij DES MAREZ, meestal Kattestraten in bijna al onze Vlaamsche steden, staan wel voor 't grootste gedeelte in verband met de katte in de stadsvesten. Dit werd, ten andere, genoegzaam

aangetoond door D. M. zelf. Een *Kattestraat* is dan een straat die langs of boven op zulke katte loopt. Merken we daarbij op dat de katestraten die men aantreft in landelijke gemeenten deze stelling niet ontzenuwen. Zij liggen, zoover ik heb kunnen nagaan, altijd omtrent de dorpskom. Die dorpskom, weeral naar ons eigen bevindingen, was dan, in oude tijden, voorzien van een beschuttingsstelsel bestaande grootendeels uit grachten. Typisch is het voorbeeld van Merchten (Brabant): de schutgordel steunde Oostwaarts op de borchgrachten en de Molenbeek, Zuid- West- en Noordwaarts op kunstmatige grachten: « Lombaardvesten, Krekelvesten, Oude Vesten »; de *Kattestraat* loopt er parallel met de voormalige vesten langs den Westkant, sluitend alzoo het dorp in, door een aarden verschansing, de « katte ». Te Opwijk is de toestand ongeveer dezelfde, maar op kleiner schaal: het primitieve dorp lag ingesloten tusschen de borchwalling, den « singel », de kerkhofgrachten en een *Kattestraat*. Ook te Assche sluit de *Kattestraat* aan bij de muren en grachten van de oude borch. Te Londerzeel loopt de *Kattestraat* langs de Burchwallen. In Z. W. Brabant vonden wij nog *Kattestraten* te Brussegem-Ossel, Leerbeek, St.-Agatha-Berchem (*ane de catkens strate*, 1356), St.-Kwintens-Lennik, Strombeek, Zemst, Vilvoorde (*in de cattenstrate*, ca. 1300). DE FLOU citeert een 30-tal *Kattestraten* en 12 *Katteweg(els)* in W. Vlaanderen. Indien we hier nog een oogenblik de hypothese van Dr. VAN COPPENOLLE c. s. onder de oogen nemen — volgens hen zou de *Kattestraat* de weg zijn langs waar het vee van een dorp naar de gemeenschappelijke weide gedreven werd — dan is het om nogmaals de stellige onmogelijkheid van deze theorie te onderlijnen. Z. W. Brabant en Vlaanderen zijn streken van verspreide bewoning: de hoeven staan gezaaid over den ganschen bodem der gemeente; binnen de dorpskom zijn geen

boerderijen tenzij de borchthoeve. Een gemeenschappelijke veeweg is mogelijk in de Kempen en in Haspengouw (juist de streken bestudeerd door Dr. PRIMS en Dr. VAN COPPENOLLE), maar niet denkbaar in Vlaanderen noch in Z. W. Brabant.

Een *Kattegat* is een opening in, een doortocht door de katte (vgl. samenstellingen als koutergat, meerschgat, aardgat, en dgl., d. z. toegangswegen tot een kouter, een meersch, een aard, enz.). Alzoo is het *Kattegat* te Hasselt, de plaats waar de Demer de stad verlaat, bij de stadsvesten; te Brugge, een spui op den Ieperleed, buiten de St.-Lenaards poort; te Koolkerke, een spui nabij de Reie; te Duinkerke, eene plaats tegen de zee, denkelijk eene opening in het staketsel van het strand; evenzoo te Oostende-Steene (*categat*, 1642), een watertje dat uitmondt in de zee.

De andere samenstellingen, waarin *katte* als bepalend lid voorkomt, zijn te verklaren als namen van plaatsen gelegen bij, langs of op een katte.

Kattenhuis, o. a. te Brussel, een huis gelegen bij de oude stadsvesten; te Grimbergen, een oude hoeve, te verstaan als « hof beschut door een katte », evenals *Kattekasteel*, hofstede te Heule; hetzelfde als het ouder *Kathem*, oude hoeven te Pamel, Br., Dudzeele, Ramskapelle, Oudenburg, Wervik; en *Kathove*, hofsteden te Belle-et-Houllefort, Hardingen, St.-Nikolaas, in Fr. Vlaanderen, en te Zwevezele.

Kattemolen, o. a. te Brugge, Diksmuide, Watou, is te verklaren als « molen op een katte, aarden opworp ». In denzelfden zin denkelijk: *Kattekapelle*, kapel te Gijveringhove; *Katteneik*, te Steenhuffel, en *Katteboomen*, te Izegem. *Kattekerkhof*, o. a. te Beselare, Dadizele, Dikkebusch, Dranoeter, Kimmel, « kerkhof bij de katte gelegen ». *Kattendriesch*, te St.-Pieters-Woluwe, *Katteknok* (8 plaatsen bij DE FLOU), resp. driesch en knok bij een katte.

Kattendam, te Bassevelde, en *Kattendijk*, te Antwerpen, Handzame, Oedelem, zijn te beschouwen als tautologieën. Door afdamming ontstonden kunstmatige waterplassen, molenvijvers vooral, die dan *Katteplas* heeten (o. a. te Winkel-St.Elooi), *Kattepoel* (Laken), *Katteput* (o. a. te Assche; 22 plaatsen van dien naam geciteerd bij DE FLOU). Het weide- of akkerland er naast gelegen kreeg dan ook dikwijls namen als *Kattebroek* (Brussegem, Br., Lange-mark, Oekene, Torhout, Voormezele, W. Vl.), *Katte-meersch* (Gullegem, Ursel, Kortemark, W. Vl.), *Katte-moortelken* (vijver te Ruddervoorde), *Kattebilk* (Rumbeke, Zarren), *Kattebosch* (8 pl. bij D. FL.), *Katteveld* (6 *ibid.*), *Kattestik* (5 *ibid.*).

Eindelijk, bij 't aanleggen van voorden moest het bouwen van een dam op paalwerk soms dienstbaar zijn. Zoo hebben we een *Kattevoorde* (catvoorde, 1288) te Brugge, en een *Cadefoort* (1392), te Wilskerke.

Wanneer we nu uitzien naar een etymologische verklaring van *kat*, « aarden opworp, rijsbarm », dan moeten we dadelijk in *kade*, *kaai*, een verwante herkennen, niet alleen naar den klank van het woord, maar ook naar den zin. De eerste beteekenis van *kaai* is inderdaad: « laag dijkje langs de zomerbreedte der rivieren » (VAN DALE), dus een plas- of rijsbarm. Toen het houten staketsel vervangen werd door gemetselde muren, kreeg *kaai* de thans algemeen gangbare beteekenis: « gemetselde oeverkant langs een water » (V. D.), « aanlegplaats voor schepen ».

De Mnl. teksten laten geen twijfel over aangaande die primitieve beteekenis. VERDAM en VERWEYS, i. v. *ca*, *cae*, *caeye*, citeeren het volgende: « roerende van der makinge ende aerde van eenre *kaa* of waterkeringe » (oor-konde uit Dordrecht); « een *kaa* acht voet breed » (id. uit Heusden); en verder, i. v. *cadijc*, *caedijc*, *caeydijc*, « dat zij (in Sparendam) geen eygen zeeburch en hebben... dan

alleenlick een *kaedijck* van binnen » ; « noch 47 mergen lants, liggende buyten den zeedijck, geheeten den uyderdijck, daer wel 405 roeden *caedijx* toe es ». Vgl. ook bij KILIAAN : « *Kaedijck, kaeydijck*, Holl. Fris., pons longus, agger angustiore tramite ». *Kadijk* komt vooral in Holland voor, doch is niet onbekend in de West-Vlaamsche kuststreek, alwaar DE FLOU opgeeft : *den Cadijck* (XVIIe eeuw), te Mariakerke ; *den Cadijck* (1619), te Leffinge ; *le Cadicq*, een waterloop te Zuid- en Noordkerke. Laten we daarbij dadelijk opmerken dat een kadijk hetzelfde is als een kattendijk. De Kattendijk te Antwerpen lag onmiddellijk tegen den stroom ; een zomerdijk dus, zooals de bovenbeschreven kadjiken.

Naar onze opvatting is *kat* een bijvorm van *kade, kaai*.

Wij kunnen inderdaad op een gansche reeks eenlettergrepige woorden wijzen, uitgaande op dentaal, waar wisselvormen bestaan (of bestaan hebben) met lange en korte vokaal. De reeks met *a* is vooral indrukwekkend.

De beste illustratie van dit verschijnsel vinden we in het bekende *mat*, — *made, maet, maey*, (dial. ook *mede, meet, met*), « grasland dat gemaaid wordt », in menigvuldige plaatsnamen voorhanden. DE FLOU citeert : *de maad* (meersch te Zarren), *de maden* (te Pollinghove), verschillende *madeken*'s (te Breedene, Houttave, Leffinge, Loo, Slijpe, Westende), een *Maedebilk* (Maldegem, 1728), naast *Maebilck* (Ichtegem, 1731) en *Maaibilk* (Assebroeke, Krombeke) en een *Maeybilcxken* (Sijzele, 1669, en Paschendale, 1576), *Maebrouc* (Staden, 1584) ; maar ook : *Madland* (Zandvoorde, ca. 1300), *de Matte* (Koolskamp, 1566 ; Noordkerke), *Mattebeke* (Gits, Hoogede), *Mattebilk* (Eskelbeek, Markegem, Snellegem), *Mattebrugge* (St.-Winoks-Bergen), *Matteland* (Oekene, Snellegem), *Mattemeersch* (Assebroek, Gits, Torhout), *Mattestik* (Nieuwmunster, Beernem, Waardamme) en een eigenaardige

tautologie *Mattemeet* (Aardenburg). — In Z. W. Brabant bestaan de twee vormen ook in de toponymie : *Wisselmade*, te Zemst, en *Matteweide* en *Matteveldeken*, te Opwijk (1).

Een ander voorbeeld, alleen nog uit plaatsnamen te halen, is *nat*, bijvorm van *naad*, in de ruimere beteekenis « verbindings- of scheidingslijn ». Alzoo is de Z. W. Brabantsche plaatsnaam Ternat (*naat*, in or. oork. van 1185 en 1189), hetzelfde als een Limburgsch Ternaaie. Daar wij dit woord uitvoerig behandeld hebben in een opstel verschenen in het *Isidoor Teirlinck album* (2), hoeven we er hier niet verder bij stil te blijven.

Verder vinden we *bad*, naast (Mnl.) *bade*, *baey*, (zie VERDAM en VERWEYS i. v. bat, bade) voorhanden in de samenstellingen *baeicamer*, *baeicupe* (STALLAERT, Gloss.), de *Bade cuupe* (te Roeselare, 1626, DE FLOU);

Krat « korf, vlechtwerk », naast (Mnl.) *craet*, *crade*, *craey*, o. a. in Kraeydijck, « dijk met vlechtwerk van rijs-hout » (bij DE FLOU, dijken met dien naam te Lapscheure, Middelburg, Meetkerke, en, in Fr. Vl. te St.-Georges en Gravelines), *craetken* (pl. n. te Cratekenne, Opwijk n° 819); — *lat*, naast *lade*; — *rad*, naast (Mnl.) *rade*, *raey*, *raet*, nog voorhanden in *rademaker*, *radebraken*; — *wad* en *gewad*, naast (Mnl.) *wade*, *waeye*, *wae*, en pl. n. *Gewaai*, in Limburg; — *zwad*, naast *zwade* en *zwaai* (3).

Enkele woorden met *o* vertoonen hetzelfde verschijnsel :

(1) Zie nog P. L. TACK, *Walchersche Plaatsnamen*, i. v. *Ma-weyschee*, N. G. N., VIII (1932), 64.

(2) *Over den plaatsnaam Ternat*, aldaar, bl. 205-209.

(3) Wij achten ons niet bevoegd het vraagstuk van die wisselvormen uit taalhistorisch oogpunt verder uit te diepen. In het Hd. schijnen voor sommige der hier besproken woorden, analoge dubbele vormen te bestaan : daar is *krätze*, naast *kratte*; (dial.) *latz*, naast *latte*; *matze*, naast *matte*; en misschien *schwad*, naast *schwaden*; daarentegen, alleen *bad*, *rad*, *wad*, *naht*. In 't Engelsch kan men wijzen op *crate*, naast *cradle*.

daar is een dial. *bot* (hok), naast *bode* (1), *boei*; — *knot*, naast Mnl. *cnode*; — *not*, naast *node* (in toponiemen); — *rot* (overtalrijk in Brabantsche toponiemen), naast *rode*.

Op grond van al deze parallelvormen is het niet gewaagd *kat* als een bijvorm van *kade* te beschouwen. Dit druicht in tegen de thans bijna algemeen aangenomen opvatting als zou *kade* ontstaan zijn uit *kaai*, dat op zijn beurt een Nederlandsche uitspraak zou zijn van het Fransch *quai*. Die latere formatie van *kade* wordt door VERCOULLIE (Etym. Wdb. 3) verklaard « naar de omgekeerde analogie van *goede* — *goeie*, enz. »; — door FRANCK-VAN WIJCK (Et. Wdb.) als « secundair » zooals Kil. *bwyde* « bui », *pwyde* « pui », Mnl. *valleide* naast *valleye*, enz. »; zij voegen er echter aan toe: « dit *-de* is niet voldoende verklaard ».

Wij meenen dat de etymologie van *kaai* en *quai* dient herzien te worden.

Vooreerst, is een Mnl. *cade* volstrekt niet onbekend. VERDAM en VERWEYS vonden *cade* vijfmaal bij Mieris (3, 194), anno 1366. Dañ is er dat *ca* en *cadijck* moeilijk te verklaren zijn uit een overgenomen *kaai*. Doch daar zijn vooral enkele plaatsnamen waarin *cade* onmiskenbaar als primitief moet aangezien worden.

In de eerste plaats komt hier *Kadzand* in aanmerking. Wanneer we de welvoorziene lijst van oude vormen bij DE FLOU overschouwen, bevinden we dat de oudste graphieën *Cadesand* en *Cadezand* zijn (1112, 1119). Daarop volgen nog 7 vormen met *cade* (van 1167 tot 1189); ongeveer 60 met *caed* (van 1234 tot 1400) (2); 20 met *ca* (van 1189 tot 1400); 22 met *cad* (ook van 1189 tot 1400);

(1) O. a. voorhanden in Averbode, eigenlijk Everbode = eversnest. Vgl. Fra. *bauge*, « leger van everzwijnen », bijvorm van *bouge*, uit Mlat. *bodium*.

(2) In onze statistiek komen alleen de vormen tot 1400 in aanmerking. De etymologie « kwaad zand » wordt door geen enkele stellige graphie gestaafd.

2 met *ket* (1252). Daarbij 4 maal *caiant*: de 2 eerste malen als geslachtsnaam (*Leonius de caiant... in cadesant*, 1189), de 2 laatste malen in Fransche oorkonden van 1393 (« *une neif... perisoit devant caiant* »; « *en caiand* »): op twee eeuwen afstand is dit voorzeker wel eigenaardig; het is blijkbaar een oude Fransche vorm.

DE FLOU citeert verder nog: *Cadewale* (Wijngene, 1428) en *cadefoorts brughe*, 1392, later *kaifoorts brughe*, 1419 (Wilskerke) (1).

Zouden we daarmee al geen stof genoeg hebben om te bevestigen dat *kade* wel bestaan heeft en *kaai* er zeer normaal bij aansluit? En mogen we dan ook het internationaal geworden *quai* niet opeischen als een oorspronkelijk Nederlandsch woord?

HATZFELD-DARMESTER (en met hen alle etymologisten) nemen aan dat Fra. *quai* een « mot normanno-picard » is « emprunté au celtique *cai* » en « se déduit de l'existence du bas latin *caigium* à cette date (1167) ». Dus één enkele getuige! Maar wij hebben *caiant* in 1189 en *cadosant* in 1112. Veeleer mag *cai* aangezien worden als de Romaansche vorm van het Nederlandsch zeekustwoord *cade*. Dat sluit evenwel de verwantschap niet uit met Bret. *kae* = dam en We. *cae* = omheining (VERCOULLIE).

Ons besluit kan nu kort zijn: *kat*, in de meeste plaatsnamen, is een bijvorm van *kade*, *kaai*, en beteekent « aarden opworps gevestigd door paal- en rijswerk ».

Mei 1932.

(1) Vgl. nog de oudste vormen van een Zeeuwsch Kattendijk: 1227, *cathendic*; 1289, *caattendijc*; 1289, *katendike* (SPIJKERBOER, in N. G. N., VII (1930), 147.

Dat het eerste lid een persoonsnaam zou zijn, zooals SPIJKERBOER meent, acht ik uitgesloten.